

“GLOBALLASH SHARAYATINDA FILOLOGIYANIN AKTUAL MASELELARI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

G. DAWLETOVA SHIGARMALARINDA METAFORALARDIN OBRAZLI QOLLANILIVI

Jolimbetova Shiyrin Alisherovna
Ajiniyaz atındaǵı NPI tayanish doktoranti
E-mail: jolimbetovashiyrin@mail.com
tel: +998996702400

Ключевые слов: Стилистика, метафора, семантика, художественные средства, тропы, эмоциональный, экспрессивный.

Key words: Stylistics, metaphors, semantics, figurative devices, tropes, emotional, expressive.

Метафора грек тилинен алынып, мета – қайтадан, фора – көширемен деген мәнини аңлатады. Метафора көркем шығармада ең өнімлі қолланылатуғын троплардың бири. Метафора затларды бир-бирине мезгетіуіге тийкарланған аўыспалы сўретлеўдің түри. Метафора – сөздің тийкарғы мәнисинен басқа мәниде аўысып қолланылыўы. Метафораның тийкарында предметлер арасындағы уқсаслық шәртлилиги турады. Метафорада бир предмет атамасы менен екинши бир предмет қайта аталады хәм усы тийкарла сөздің образлылығы пайда етиледі.

Метафора бул тил билиминде қандай да бир уқсаслық тийкарында пайда болған ауысқан мәнилерди тусинемиз. Бул усыл арқалы көркем әдебиятта көркем сўретлеўдің баслы қуралларының бири сыпатында да метафоралар жасалады.[1] Метафора еки предмет яки хәдийсе (уқсатылып атырған хәм уқсаўшы) арасындағы уқсаслыққа тийкарланады, уқсатылып атырған предметке уқсаўшы предметтин қәсийетлери, сыпаты, белгилери көширилип өткизиледи.

«Искусство дегенимиз образлар арқалы пикирлеў» деп жазған еди Гегел. Көркем шығармада образ хәм образлылық метафоралардың жәрдемінде жүзеге келеді.

Метафора тәбияты жағынан теңеўлерге жақын турады. Теңеўдің де, метафораның да тийкарында уқсаслық турады.

Теңеў де, метафора да еки предметти бир-бирине уқсатыў арқалы сўретлеў объектін образлы сәўлелендиреди. Метафора теңеўдей етип предметлерди салыстырмайды, ал уқсатады, мезгетеди. Метафорада бир предмет екинши предмет атамасы менен қайта аталады.

Теориялық мийнетлерде метафораны екиге бөлип қарайды:

- 1) Ашық метафора
- 2) Жабық метафора

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

1. Егер уқсатылып атырған предмет түсирилип қалдырылып, тек уқсаўшы предмет берилген болса ашық метафора пайда болады.

2. Егер текстте уқсатылатуғын предметлердиң өзи болып, уқсаўшы предмет түсирилип, ал оның айырым белгилери қатнастырылса жабық метафора пайда болады.

Метафоралар бирнеше жоллар арқалы жасалыўы мүмкин.

1) Еди, екен, болып көмекши сөзлериниң жәрдемінде

2) Анық бир түсиникти билдириўши сөз оған уқсаўшы предмет атамасы менен алмастырылады ямаса қайта аталады.

3) Предмет атамалары менен бирге оған уқсаўшы сөз қосылып қолланылып метафора пайда етиледі.

Қарақалпақ тили метафораларға жүдә бай, онда қарақалпақ халқының сыртқы дуняны, инсанның логикалық дунясын нәзик көркем сезимлер менен көрсетиуде әжайып формалар менен берилген.[2] Көркем әдебиятта барлық троплар сыяқлы метафора предметлерди, ўақья-кубылысларды айқын, тәсирди сәўлелендириў ушын қолланылады. Көркем шығарма өмир, жәмийет, тәбият хәм инсанның руўхый дүньясындағы кубылыслардың көркем сәўлелелениўи болып есапланады. Усы кубылыслардың берилиўинде, шығарманың көркемлигин тәмийинлеўде, оның мазмун тереңлигин жүзеге шығарыўда метафораның әҳмийети үлкен. Метафора – көркем шығарманың қунлылығын тәмийинлеўши әмеллердиң бири. Орынлы табылған метафоралар дәретиўшиниң нийетин, алға қойған идеяларын, ой-пикирлерин толық хәм көркем жеткере алады.

Метафораның көркемлеў хызмети, әсиресе поэзиялық шығармаларда айқын көзге тасланады. Бул туўралы түркмен әдебиятшысы Р.Режебов – лириканың тәжирийбесинде, поэзияның тарийхында, лирикасы метафорасыз болмаған хәм болмайды да, метафорасыз лирика лирикалық мазмунға ийе бола алмайды.

Метафора – сөздиң мағанасын өзгертип айтыў, сүүретлеў объектін айқынлап, сулыўландырыў ушын оларды өзлерине уқсас затқа яки кубылысқа мегзетиў, солай етип мазмун көркемлигин тәмийинлеў болып есапланады.

Анығырақ айтқанда, метафоралар көркем шығармада жәмийетлик кубылыслардың ишки мазмунын көркем сәўлелендириўге хызмет етеди.

Қарақалпақ тилинде метафоралар арнаўлы түрде изертлеў объектине алнбағаны менен, бул бойынша айырым мийнетлерде сөз етилди.[3] Ал шайыр Г.Дәўлетова шығармаларының тили, оның сөз қолланыў шеберлиги қарақалпақ тил билиминде өз алдына изертленбеди. Соның ушын да ол хәзирги қарақалпақ тил билиминиң әҳмийетли мәселелеринен бири деп есаплаймыз.

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

Шайыр Г.Дәўлетова шығармаларында тилдиң көркемлеў қуралларынан шеберлик пенен пайдаланылған. Әсиресе, метафоралар айрықша дыққатқа ылайық. Шайыр поэзиясында қолланылған метафораларға нәзер аўдарсақ, онда басқа сөз шеберлерине уқсамайтуғын өзине тән стиллик метафоралар да көплек ушырасады.

Халық тилинде қолланылатуғын дәстүрий метафораларда көбинесе ҳайўан хәм қуслар, өсимлик атамалары уқсатыў хәм уқсатыўшы предмет болып келеди. Ал шайыр шығармаларында керисинше, конкрет предметлерге қарағанда абстракт түсиниклер көбирек гезлеседи. Мәселен, бир ғана *кеўил* сөзиниң өзи бирнеше орынларда қолланылығыны менен, олар хәр қыйлы түсиниклерди хәм образлы мәнилерди пайда етип келген.

Хәрқандай көркем сөз устасының дәретиўшилигинде ең дәслепп дүнья, өмир, турмыс, тиришилик сыяқлы мәселелер хәр қыйлы планда сүүретленеди. Бунда шайыр тәрәпинен дәстүрий метафоралар менен бирге, жеке стилине тән авторлық метафоралар да қолланылған. Халық арасында ушырасатуғын дүньяны, өмирди, турмысты, мектепке, дәрьяға, ағысқа хәм т.б. мегзетиў жағдайлары жийи ушырасады:

Өмир – сағым, жылт етер қас-қағымда («Гүзги толғаныслар», 3-бет).

Өмир – мектеп, ой жиберип қарасаң («Төртликлер», 37-бет).

Өмир ағыс хә дегенше өтеди («Хәзиргининң балалары», 45-бет). *Өмир – дәрья*, гә шүмип, гә жүзесең («Қанатлап анамның әрманларында», 47-бет).

Өмир – гүрес, жеңсең бахыт қолында («Дәўраның болғай-да, дүрдана хаял», 52-бет).

Өмир – кәрўан, қыйлы-қыйлы соқпақ бар («Қанатлап анамның әрманларында», 47-бет).

Өмир деген өзи теке тиресне («Балалықты сағынып», 65-бет).

Өмир деген бир мезгиллик тойханаң («Ойдағыларым», 153-бет).

Түсингенге өмир бәрхә жаз емес («Шымылдығың - шырағың», 101-бет).

Турмыс – сабақ, дурыс илип алғанбыз («Қанатлап анамның әрманларында», 47-бет).

Турмыс – айлаў, шаңғытында қалған соң («Зор болады өз қәдирин билгенлер», 87-бет).

Турмыс – сынақ мәрреден зор өткейсең («Зор болады өз қәдирин билгенлер», 87-бет).

Турмыс – отлы жалын, оған көнесең («Шымылдығың - шырағың», 101-бет).

Турмыс қурыў – қыйын сабақ («Қыз таңлаўда асықпа, сен», 55-бет).

Дүнья – түпсиз гүби, толған жери жоқ («Рубайылар», 11-бет).

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

Дунья қызыл тұлки, көзин тоя ма? («Кеўил – кеўилдиң даўасы», 90-бет).

Дунья – әрман, әзелийджен билемен («Рубайылар», 11-бет).

Бул бийсәўбет дунья тегис болмаған («Ўатан ышқы», 26-бет).

Жоқарыда атап өткенимиздей, көркем шығармаларда метафоралар бирнеше жоллар менен жасалады. Г.Дәўлетова дәретийшилигинде қолланылған метафоралардың өзгешелиги, онда еди, екен, болып сөзлери жәрдемінде жасалған метафоралар дерлик ушыраспайды. Анық бир түсиникти билдирийши сөз оған уқсаўшы предмет атамасы менен алмастырылыўы ямаса қайта аталыўы нәтийжесинде пайда болған метафоралар сийрек ушырасады. Шайыр дәретийшилигинде, инсан, оның минез-қулқы, этираптағылар менен қарым-катнасы, ис-хәрекетлерин сыпатлаўда хәр қыйлы хайўан хәм қус атамалары жәрдемінде дәретилген метафоралардан өнимли пайдаланған. Мәселен,

Жолларында сағал, тұлки жортады («Тырналар қайтқанда», 66-бет).

Айдында муңлы газ үнсиз қалғанда («Қайларға кеттиң», 30-бет).

Ғарға емес, газ боларсаң («Кыз таңлаўда асықпа, сен», 55-бет).

Қанатлап силкинди ышқы кептерим («Дайы қызға», 104-бет).

Баяғының бәлдиў бәри өтирик,

Болып тур ғой қусың қолға тийген соң («Зор болады өз қәдирин билгенлер», 86-бет).

Мехриң қәне қонған алтын қусыңа («Зор болады өз қәдирин билгенлер», 87-бет).

Айдын көлге қос ақ қуў қус жарасық («Таныс сүүрет», 132-бет).

Бүлбүл нама шалса кулақ салмадың («Жигит әрманы», 50-бет).

Бунда тұлки, сағал метафоралары арамызда ушырасатуғын айырым сум, пасық адамлар болса, ғарға, ғаз, кептер, ақ қуў, бүлбүл метафоралары ашықлардың хәр қыйлы образлары, соңғы қатарлардағы қус, алтын қус, таўыс қус – булар яр, зайып мәнисинде қолланылған. Демек, шайыр инсанның хәр қыйлы руўхый халатын хәм минез-қулқын, характерин сүүретлеўде әпиўайы жай сөзлерден емес, метафоралардан утымлы пайдаланған.

Бул усыл жәрдемінде тек ғана инсанның минез-қулқы яки руўхый халаты ғана емес, ал әке, ана, перзент, аға-ини сыяқлы сөзлер хәр қыйлы атамалар менен қайта аталып, шығарманың көркемлигин, эстетикалық тәсиршеңлигин еле де арттырып келген. Мәселен,

Қулыншақ еди тайларың («Иним Сәрсенбайға», 148-бет).

Ат болды бүгин тайларың («Иним Сәрсенбайға», 148-бет).

Таўларымды мен жойтарман («Қарлығаш келсе», 142-бет).

“GLOBALLASIW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

Ерте кулап көшип кеткен *таўларым* («Өмирди мен ашықлардай сүйемен», 152-бет).

Қыз дегениң *мийман екен*, хәўжар-ай («Хәўжар-ай», 139-бет).

Қарлығаш екен қызлар да («Қарлығаш келсе», 141-бет).

Палапанын ушырғанда хәр уя («Хәзиргиниң балалары», 45-бет).

Ғамхор панам, *кәрўан басым*, әжаға («Әжаға», 15-бет).

Саялы – әке байтерек («Әке – саялы байтерек», 135-бет).

Қатар *қарлығашлар* едиң дизилген («Ыразы болың, анажан», 114-бет).

Узатылды «өзиң баққан *шөжселер*» («Ыразы болың, анажан», 114-бет).

Айбалталы арқыраған «*пириңди*» («Достым Оралжанға», 130-бет).

Жақсы перзент *шамшырағы* хәр үйдиң («Хәзиргиниң балалары», 45-бет).

Нәшелериң ертен *нәрўан* болады,

Улың-қызың арқа сүйер *таўларың* («Дәўраның болғай-да, дүрдана хаял», 53-бет).

Акыллылығың мойынлайды «*кисиң*» де («Ўатансаң – хаял», 70-бет).

Аналық тахтының жемисин үздим («Гүзги толғаныслар», 3-бет).

Ал, предмет атамалары менен бирге оған уқсаўшы сөз қосылып қолланылып пайда етилген метафоралар басым көпшиликти қурайды. Мәселен, бир ғана өмир, турмыс, тәғдир сыяқлы түсиниклер аўыспалы мәнилерде төмендеги орынларда усы усыл арқалы жасалған:

Ойлы-бәлент келер *өмир соқпағы* («Әжаға», 14-бет).

Үлкен сынақ екен *өмир базары* («Гүзги толғаныслар», 3-бет).

Өмир базарында тынбас Бәзирген («Дайы қызға», 104-бет).

Өмир дәрбентинде тегис гүзар жоқ («Тырналар қайтқанда», 66-бет).

Өмир гүли өсип өнген изиңнен («Ыразы болың, анажан», 114-бет).

Турмыс бәйгисиниң айлаўларында («Гүзги толғаныслар», 3-бет).

Турмыс айлаўында шабыт тапқаның («Рубайылар», 12-бет).

Турмыс соқпағына мекен таярлық («Балалықты сағынып», 64-бет).

Турмыс соқпағының дузлы шаңғытын («Ўатансаң – хаял», 71-бет).

Турмыс кемесиниң тартып салдаўын («Хәўжар-ай», 139-бет).

Кимлер жетисип жүр *пәний ялғанда* («Әрманий дүнья», 10-бет).

Жақсыларды гөзлер *тәғдир тоқпағы* («Әжаға», 14-бет).

Тәғдир дегешине тәсийин қалдым («таныс сүүрет», 132-бет).

Г.Дәўлетова күтә сезимтал шайыр. Әсиресе оның дәретиўшилигинде хаял-қызлар темасы айрықша орынды ийелейди. Хаял адамның ишки кеўил-кеширмелери, ойлары, дүньяға көзқарасы, өмири, балалығы, қызлық дәўири,

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

келиншек хәм өмирлик жолдас сыпатындағы турмысы, аналық бахыты хәм перзент тәрбиясы мәселелери, кулласы бәршеси шайыр шығармаларында көркем түрде баянланған. Бундай сезимлерди сүүретлеуде шайыр метафоралардан, әсиресе кеўил сөзи қатнасып келген метфоралардан өнімли пайдаланған. Бизге белгили, кеўил – кең түсиник. Ол адамның ойын, қыялын, ишки кеширмелерин, сезим-туйғыларын, қайғысын хам муңын, қуўаныш хәм шадлығын өзінде жәмлеген. Сонлықтан, бул сөздиң қатнасындағы метафоралар хәр қыйлы мәнилерди билдирип келеди. Әсиресе, кеўил сөзи менен бирге оған уқсаўшы сөз қосылып қолланылып метафора пайда етиледі. Шайыр дәретиўшилигинде кеўил сөзи көбинесе бәхәр, аспан, сандық, қус, бағ хәм т.б. сөзлер менен бирге келип, аўыспалы мәниде қолланылған. Мәўсимлер ишинде бәхәр басқаларына қарағанда инсан кеўлин өзгеше сезимлерге бөлейдуғын пасыл. Соның ушын болса керек шайыр кеўилди бәхәрге мегзетеди:

Кеўил – бәхәр, хәўес қызыл-жасылға («Гүзги самаллар», 5-бет).

Инсанның кеўли сондай нәрсе, ол кимлергедур ашық, ал базыларға болса жабық. Оның пәклиги, тазалығы аспан менен салыстырылады:

Достым, таза болса кеўил аспаның («Рубайылар», 12-бет).

Кеўил аспанымнан серпилди геўгим («Зийўарсаң», 143-бет).

Ал, оның ишинде хәр қыйлы сырлар жасырылған, инсанның өмири даўамындағы барлық қуўанышы хәм қайғысы усы «сандық»та жайласқан:

Ашсам сырға толы кеўил сандығың («Сахра маралы», 24-бет).

Кеўил сандығымнан хәйкел тағындым («Балалыққа бир қайтайық, муғаллим», 84-бет).

Хүүлеп турар оның кеўил сандығы («Ойдағыларым», 153-бет).

Усыған уқсас мәниде кеўил (қәлб) саўытқа хам дәптерге мегзетилген:

Кеўил саўытыңды бир-бир сөткеним («Баўырманым анажан», 16-бет).

Кеўлимнің саўытын сөткели келдим («Дайы қызға», 104-бет).

Қалбимнің саўытын сөттиң де кеттиң («Қайларға кеттиң», 30-бет).

Сезимге сырықты кеўил дәптерим («Дайы қызға», 104-бет).

Жоқарыда атап өткенимиздей инсан кеўли кең түсиник. Соның ушын болса керек шайырлар оны хәр қыйлы түсиниклер менен қайта атаўға яки басқасына уқсатыўға хәрекет етеди хәм бул арқалы сөздиң эккспрессивлик бояўын хәм тәсиршенлигин арттырыўға хәрекет етеди. Шайыр Г.Дәўлетова да бир ғана кеўил сөзин хәр қыйлы «муқамға дөндирген». Әсиресе ашықтың кеўлин бағқа, шәменге мегзетилиў жағдайлары көбирек ушырасады. Өйткени бағ, гүл, бүлбил булардың

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

барлығы ышқы-мухаббаттың символы сыпатында әдебиетте өнімлі қолланылады.
Мәселен:

Кеўил бағларыма келдиң де кеттиң («Қайларға кеттиң», 30-бет).

Мудам кеўил бағымдасаң («Шықпай қалма арсынаман», 59-бет).

Кеўил бағың гөззаллыққа енеди («Көк көйлек», 72-бет).

Қаўыз ашқанында кеўил шәменім («Қайларға кеттиң», 30-бет).

Ал мына қатарларда болса кеўил қусқа мегзетиледи:

Кеўил қусым сайрар сулыў бағы бар («Таныс сүүрет», 132-бет).

Маған дүрлеп ушса кеўлиң кептери («Сен дегенімде», 20-бет).

Инсан өмирде болып атырған барлық хәдийселерди тек ғана көзи менен емес, бәлким ишлей аңлаўы, сезиниўи керек. Бул жағдайды шайыр мына қатарлар арқалы шебер сүүретлеген:

Базылардың кеўил көзи гөр болар («Рубайылар», 11-бет).

Ал «кеўил көзи» менен көрген хәм сезинген нәрселерин болса ой елегинен өткерип, олардың қай бири жақсы, қай бири жаман екенлигин «өлшеп» көреді:

Кеўил тәрезиңе салмақ салғайсаң («Шымылдығың - шырағың», 100-бет).

Инсан кеўли (қәлби) кең хәм терең болғанлығы ушын да ол төмендеги сөзлер менен қатар қолланылып, аўыспалы мәнилерди билдирип келген:

Кеўилимнің қара терең көлинде,

Самаллар суўырса қәлбим аралын («Тутлардай төгилип», 13-бет).

Қыз сырныкса сызлар – қәлбим аралы («Зор болады өз қәдирин билгенлер», 86-бет).

Өмир барлық ўақытта шадлықлардан ибарат емес, кеўли таза адамлар менен бирге пасық, жаман нийетли адамлар да арамызда баршылық. Солай екен өмирдиң бундай унамсыз көринислери де шайыр тәрәпинен тек ғана туўра мәниде емес, аўыспалы мәниде метафоралар жәрдемінде тәсирли баян етилген:

Жүзиң шекелейди кеўил киринен («Рубайылар», 12-бет).

Кеўили кир дос болады малыңа («Рубайылар», 12-бет).

Сүрткиси келгенлер кеўил күйесин («Тырналар қайтқанда», 67-бет).

Сондай-ақ, шайыр поэзиясында кеўил сөзи төмендеги орынларда хәр қыйлы аўыспалы мәнилерди билдирип келген:

Кеўлимнің қумары қумай көзлі қыз («Күлдиргишли қыз», 8-бет).

Кеўил постыныңнан даўыл үрлейди («Төртликлер», 36-бет).

Кеўлим терезесин жуўып тасладым («Мухаббат», 54-бет).

Кеўил мүлқиң – гәўхар, жоқдур кемисиң («Зийўарсаң», 143-бет).

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

Метафоралар, тийкарынан, көркемлик жақтан еки ўазыйпаны атқарады: бирингши, шығарма сюжетин ашып бериў ушын ўақыя яки қаҳарманларға тән өзгешеликлерди сўўретлеў, екиншиси, мине усы ўақыяны яки қаҳарманның искерлигин бахалаў, оған мүнәсибет билдириў. Г.Дәўлетова өз шығармаларында усы еки усылдан да шебер пайдаланып, метафоралардың әжайып үлгилерин пайда еткен.

Жоқарыда атап өткенимиздей, шайыр поэзиясында инсанның кеўли, оның ишки ой-кеширмелери, сезим-туйғылары биринши планға шығарылып, оның дөретиўшилигиниң тийкарын қурайды. Ашықлық, ышқы-мухаббат темасы хешбир шайыр яки жазыўшының дыққатынан шетте қалмаған. Солай болса да, Г.Дәўлетова бул темаға айрықша мәни жүклеп, тек ғана жигит ҳәм қыз арасындағы нәзик сезимлер емес, инсанның ўатанға, туўылған жерге деген мухаббатын сўўретлеўде әжайып метафораларды дөреткен. Мәселен,

Патша едиң сулыўлықтың тағында,

Мәжнүн болдым мухаббаттың бағында («Айралық ҳазары», 33-бет).

Ышқы сазын шалды кеўил тарларым («Жигит әрманы», 50-бет).

Туўған елге ышқы отын жаққан жер («Шер толқытқан Шежирели, Шахаман», 121-бет).

Ышқы гүлханында лаўлап жанарман («Және бәхәр келди», 23-бет).

Ышқы қамалына бәнтлеп кетерсең («Таныс сўўрет», 132-бет).

Ашықлық отына қалап жанымды («Жигит әрманы», 50-бет).

Сен – аспансаң, зайыбың – ай жарасық («Зор болады өз қәдириң билгенлер», 87-бет).

«Ең таза алманы» қақшы («Қыз таңлаўда асықпа, сен», 56-бет).

Қыз – патша, жигит – ўәзир басын ийеди («Ўатансаң – хаял», 70-бет).

Үйдеги Сәнемге садық ўәзирмен («Дайы қызға», 105-бет)

Шайыр дөретиўшилигинде предмет атамалары менен бирге оған уқсаўшы сөз қосылып қолланылған метафоралар жийи ушырасады. Әсиресе, бахыт, ығбал, әрман, хижран, қыянет сыяқлы сезимлерди сўўретлеўде шайыр метафоралардан утымлы пайдаланған. Бахыт сөзи көбинесе бағ, дәрья сыяқлы унамлы оттенекке ийе сөзлер менен қатар қолланылған:

Бахыт дәрьясынан маржан сүзеди («Гүзги толғаныслар», 3-бет).

Бахыт дәрьясында дарғам, әжаға («Әжаға», 15-бет).

Өзиң бағман бахытыңның бағына («Хәзиргиниң балалары», 45-бет).

Бахыт бағларында қолын былғайды («143-бет».)

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

Бахыт булагының сағасын ашсын («Харман, Ақманғыттың азаматлары», 106-бет).

Ығбал соқпағына шуғла шашылсын («Таныс сүүрет», 133-бет).

Ал, әрман, хижран, қыянет сыяқлы сөзлер болса көбірек қанжар, дағ сыяқлы унамсыз отенокке ийе сөзлер менен қатар қолланылып метафоралар пайда етилген:

Жәбір шуқанағын қазып таярлап («Әрманий дүнья», 10-бет).

Әрман көшкисинде ойға таламан («Тутлардай төгилип», 13-бет).

Әрман аралында шаршысын былғап («Сәрүй бойлыма», 29-бет).

Әрман бағларында гездим көшелеп («Дайы қызға», 104-бет).

Әрман бағларында толып-таспадым («Муҳаббат», 54-бет).

Әрман қусым ушып кетти тосыннан («Сәрүй бойлыма», 29-бет).

Шерге толы хижранлы тарсаң («Кешир жаным, кешире алсаң», 32-бет).

Кешир жаным, әрман бағынан,

Айралықтың гүллерин тердим («Кешир жаным, кешире алсаң», 32-бет).

Сағыныш оты тур лаўлап («Қарлығаш келсе», 142-бет).

Қыянет қанжары салады жара («Шөпти қалы көрме», 18-бет).

Қыянет қанжары тилди көксини («Шер толқытқан шежирели, Шахаман», 126-бет).

Төзгенмен сонлықтан хижран дағына («Гүзги самаллар», 5-бет).

Халық арасында кең тарқалған түсиник бойынша ўақыт хешкимди күтип турмайтуғын, хешқашан тоқтамайтуғын – дәрья, ол хәмме нәрсениң еми, даўасы, өлшеў тәрезиси. Дәл усы дәтүрий түсиниклер шайыр шығармаларында да әжайып метафоралар жәрдемінде сүүретленген:

Ўақыт – дәрья, мисли тулпар шағында («Гүзги толғаныслар», 3-бет).

Ўақыт нақ тәрези айрылар ара («Шөпти қалы көрме», 18-бет).

Ўақыт – емиш, жайнар жемис бағларың («Дәўраның болғай-да, дүрдана ҳаял», 53-бет).

Ўақыт дәрьясында қалқып жүзеди («Қырға қаңтарыўлы қайық қасында», 48-бет).

Г.Дәўлетова шығармалары метафораларға жүдә бай. Жоқарыда атап өтилген метафоралар менен бирге, шайыр поэзиясында хәр қыйлы түсиниклерди көркем түрде сүүретлеген төмендегидей метафоралар да қолланылған:

Әдалаттың шылбыр жибин жойтқанда («Қара таў», 6-бет).

Әдалаттың әдил жиби тозғанда («Бердақ шайырға», 137-бет).

Умыт болды, тар жол тайғақ кешиўлер («Қара таў», 7-бет).

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

Үмит аспанымда жұлдыз семсе де («Күлдиргишли қыз», 8-бет).

Қалбимдеги ушқын алма жүзлі қыз («Күлдиргишли қыз», 8-бет).

Еркинлик самалы ескен диярда («Ўатан тәрийпи», 21-бет).

Әрман еттим шайырлықтың көшкисин («Шайыр қайтқан күн», 38-бет).

Көкирегінде беглик туўы турады («Шайыр қайтқан күн», 38-бет).

Бәлент шыңға беглик туўын таққан жер («Шер толқытқан шежирели, Шахаман», 121-бет).

Баслары компьютер жаңа әўладлар («Хәзиргиниң балалары», 45-бет).

Ойын базарында қурып қызықты («Қанатлап анамның әрманларында», 47-бет).

Ойын базарында қарызым бардай («Балалықты сағынып», 63-бет).

Жаслықтың тағында патша хәр адам («Қырға қаңтарыўлы қайық қасында», 48-бет).

Үмит кемесинде маржан сүзеди («Қырға қаңтарыўлы қайық қасында», 48-бет).

Уя бузба үй-үй ойнар баладай («Дәўраның болғай-да , дүрдана хаял», 51-бет).

Ўатаның – қарашығың, қәдириң билсең («Ўатан дегенде», 60-бет).

Сезим дәрьясында толқып бойламас («Балалықты сағынып», 64-бет).

Еркек назларынан турсаң да күйип («Хәзирети хаял», 68-бет).

Бақсы хәуиж тулпарына мингенде («Көк көйлек», 72-бет).

Бағым жанып бағман болдым өмирде («Балалыққа бир қайтайық, мугаллим», 82-бет).

Билим – теңиз, өрлегенбиз төрине («Балалыққа бир қайтайық, мугаллим», 83-бет).

Тентек суўдан, қәним бийжөн ишпе сен («Зор болады өз қәдириң билгенлер», 86-бет).

Сайызлар қасында қалғым келмейди («Бир достыма», 99-бет).

Ақ алтын, сары алтын қырманың тасқын («Харман, Ақманғыттың азаматлары», 106-бет).

Йош тулпарын дойнагына мингенде («Жийенбай ажағама», 134-бет).

Ар байрағын бәлент шыңға байладың («Жийенбай ажағама», 134-бет).

Сөзлери иләхий сахра бүлбүли («Бердақ шайырға», 137-бет).

Сөзи – қылыш, қамшылаўға қайымсаң («Бердақ шайырға», 137-бет).

Сөз патшасы, тажы-тағлы Зийўарсаң («Зийўарсаң», 143-бет).

Көзде жуўырысқан мерўерт моншақлар («Хәўжар-ай», 139-бет).

Сұлыўлық сарайының есигин ашып («Зийўарсаң», 143-бет).

“GLOBALLASH SHÁRAYATINDA FILOLOGIYANÍŇ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

Излеп тапсам *жақсылықтың урығын* («Ойдағыларым», 153-бет).

Жаслық – гөззал дәўран, өмир бағында («Гүзги толғаныслар», 3-бет).

Солай етип, Г.Дәўлетова дәретийшилигинде жумсалған метафораларды үйрениў нәтийжесинде төмендегидей жуўмаққа келдик:

1. Шайыр шығармаларында көбинесе предмет атамалары менен бирге оған уқсаўшы сөз қосылып қолланылып пайда етилген метафоралар жийи қолланылған. Бунда тийкарғы орынды абстракт түсиникке ийе сөзлер қурайды;

2. Еди, екен, болып сөзлериниң жәрдемінде жасалған метафоралар дерлик қолланылмаған;

3. Анық бир түсиникти билдирийши сөз оған уқсаўшы предмет атамасы менен алмастырылып, қайта аталыўы нәтийжесинде пайда болған метафоралар сийрек ушырасады. Олар тийкарын адам мәнисин билдирийў ушын жумсалған.

Әдебиятлар дизими:

1. А.Бекбергенов Қарақалпақ тилиниң стилистикасы. Нөкис, Қарақалпақстан, 1990.
2. А.А.Дорофеева Что скрывается в тайне метафоры? Вестник Москва.2014.№4
3. Алланазаров Е.Е.Қарақалпақ тилинде метафоралардың стильлик қолланылыўы (Өзбекстан хәм Қарақалпақстан халық шайыры Т.Жумамуратовтың поэзиясы тийкарында). Филол. илим. канд. дисс. –Нөкис. 2002;
4. Т. Жумабаев Методора- сөздиң ауыспалы мәниси. Әмиудәрья, 1994, № 7-8
5. Г.Дәўлетова «Қәлбимдеги естелик» Нөкис, Қарақалпақстан, 2017.
6. Г.Дәўлетова «Гүзги толғаныслар» Нөкис, Қарақалпақстан, 2012